

се више приближавале нашем оку, тако да су оне данас добиле подједнако значајну функцију као и сама природа. Но и поред ствара утисак фолклора.

Најпознатији су му радови, а и најбољи: »Смеровице«, »Дрваре«, »Жетва сиромаша«, »Детваниц«, »У пољима« и др.

Мартина Бенку оценила је и европска јавност. Податке о Бенки. Швајцарски естетa, Француз Вилман Ритер, написао је о Бенки, док је он још био у развоју: »Овај тагрански орлаш развија се у правог орла планинских висина природном законитошћу своје расе. У уметности он је први Словак од кости, који је досегао висину дисциплинованог стваралаштва, јер му је ту могућност створио његов трезвени укус...«

У сврху проучавања Бенка путује по Балкану, Белгији и Немачкој, а италијанска критика, поводом међународне изложбе уметности у Венецији 1926 и 1934, констатује да је Бенка најмаркантнији претставник словачке ликовне уметности. Беч и Краков приликом Бенкиних изложби истичу да је његова уметност чисто словачка, здрава, снажна и меко саљива, али не песимистичка.

Мартин Бенка доиста заузима почасно место у савременом сликарству словачком. Он је Европи открио читав један свет патријархалних овчара и сељака.

Једна истина, основна и велика, спаја ова три најталентованија претставника младе словачке уметности: словачки живот и словачка земља се не дају лако револуционисати. Словачка брда имају свој снажан утицај који има јачину гвоздена закона.

Јарослав Мали.

Šta je dijalektika?

Магична мисао брка жељу и дејство, ствар и знак. Кад су људи почели да дају један смисао речи »биће«, мислили су да магично поседују бића чије су постојање себи претпостављали. Биће је општо Парменида. Тако се родила метафизика.

Науčili смо да подносимо виђење оног што је узастопно, искључиво, незамениљиво и тренуцима и бићима. Метафизичка формула: »Мислити о већном Бићу! Биће Биће! Биће Свега!« изгледа нам безазлена и варијива; она можда значи да је метафизика више нам безазлена него једно saznanje. Појавивши се са јасном мисли — магична воља него једно saznanje.

i apstraktnom formulacijom misli, je li metafizika bila nešto drugo do jedna nada i jedna želja koje su se, za filozofe, ispunjavale u naročitoj svetu stvorenom od sna i misli, od postojanja i bitine, od općaravnosti i znanja, od spolinskog užitka i bezazlenosti, što su sve filozofi nosili u sebi? — Već u vreme Parmenida, Heraklit je pretkazivao razočaranje metafizičara, njegovu melanholiju, njegovu očajnu lucidnost pred jednim svetom koji izmiče spekulativnom posedu: pred postajanjem, pred borbom suprotnosti. S Heraklitom se rodila dijalektika. Ali grčka misao nije mogla prihvatiti ovo viđenje. Žeđ bića prikazivala se jednostavnom i radosnom; ona još nije bila:

Tako luda žeđ
Intimna hidra bez čeljusti
Koja razara i muči...

Parmenid — ovo ime ostaje lepo kao ime kakvog heroja — proglasio je da čisto, večito, »sferičko«
Biće sadržava bića. Posle njega Platon je usavršio hipotezu o učešću rasutih i pokretnih bića u Biću — po — sebi, i verovao da u svojoj glavi nosi pravo nebo, nebo ideja. Zatim, vekovima, metafizičari su se trudili da održe pred očima izraze kao: onaj isti i onaj drugi, jedan i sve. Biće i bića njihovog iskustva i njihovog vremena. Pored metafizičara, mnogo nemirnijim putevima (postavljajući unapred teološki izraz svojih traženja, naturajući sebi, na svirep način, traženje kao lišavanje i kao noć) mističari su išli za sličnom avanturom.

Volja metafizičara, kao svaka strast, imala je svoje zahteve, svoja lukavstva, svoja opravdavanja. Postavljali su kao postavku učešće i magično jedinstvo bića. Jedno uzajamno lukavstvo se nametalo: »Ono što ne mogu da posjedujem u biću moje misli, nije ništa. To je ništavilo«.

Tako je misao onog — što — nije — biće, negativnog, nepohodno posredovala u metafizičkim sistemima, ali na osoban način, kao postupak potcenjivanja, zaboravljanja, idealnog rušenja stvarnog sveta. Mišljenje, suprotno spekulativnoj ambiciji, bila je ironija: Filozof je konstatovao protivurečnosti u svetu; njegov rad je bio da ih ublaži spekulacijom i moralnim propovedanjem. Po sebi, ove protivurečnosti bile su za filozofa potresi koji su van bića i mudrosti. Filozof posećuje protivurečni svet, ljudsku masu i svakodnevn život, ali kao izgovore i polazne tačke. Ne bez zlobe i potajne drskosti, on udara jedne o druge protivurečnosti »mnenja«; on ih uništava jednu drugom da bi dao jasno mesto svom sopstvenom stavu: posedovanju bića. Izvanredno spretni organizator ovog postupanja bio je Sokrat. On je ispitivao Atenjane na javnim trgovinama i na-

vodio ih da jedan drugom protivureče; i Mudrac je triumfovao. Metafizika, moral, ironija, zajedno su se radali. Ova tehnika dijalektika.

Ali tako ismejani svet svetio se. Otrovom od kukute. Grd-fizička volja ostajala ista — volja večito Istog, volja Bića; svet se nametala razmišljanju u onoj mjeri u kojoj se stvarala, čini- nila je neobično dalekom, bledom, ravnodušnom misao o več- nosti. A isprepletanost bića, njihova drama, potiskivala je u ap- rkos lukavim zbrkama, dvostruki elemenat se nazreva u filo- sofiji: znanje, koje se približava naukama i tehnikama od kojih se htelo udaljiti ga, znanje koje pokušava da postane metodo- stav kod Dekarta! Kako je malo pouzdan spekulativni- lizmom! Kako je dvosmislen Spinoza, zbunjen natura- kod Kanta — kod koga se razdvajaju magija i znanje, pose- dovanje bića i nauka. Sa Fihteom i Šellingom, egzaltacija našeg »Ja« koje je izloženo onom »drugom«, svetlu, ispetljava se iz Izvor čistog Bića. Metafizičar je oteran sa svojih položaja. Mis- lju o biću ne može se dopreti do bića!

Ali ako čistom mišlju biće »po sebi« nije preobraženo u biće »za nas«, zar filozof ne može da dopre do bića njihovom negacijom?

Pošto je definisao ono — što — nije — Biće, svet, materiju, kao pad Bića, metafizičar još može da proglasi Biće kao nemir, kao poremećaj ništavila. Večiti metafizičar, razočaran i bo- jažljiv, ne okleva da proglasi da je njegov nemir nemir sveta, i da je on Sve u samom njegovom nespokoju. Sopenhauer postavlja ponor, apsurd, strepnju kao izbor bića; bića se udru- žuju u sažaljenju i uništavanju. Kerkegard se baca na zamrša- vanje pravila igre, ne mešanje mogućnog i nemogućnog, bića i ništavila, razmišljanja i apsurdna. Svaki trenutak, svako biće ograničeni su i moraju umreti da bi se oslobodili. Biće se oslo- bada strepnjom, ludilom, apsurdom, skandalom, smrću.

Po Hajdegeru, nespokoju i ništavilo »doživljenje« su pre- svake logike; putem njih ne samo da se postizavaju oslobo- đenje svakog krajnjeg oblika i jedina uznošljiva oštrina, nego se i ponovno stvaraju sva bića; ona izbijaju iz ponora za me- tafizičara — u njemu.

Zar oslobođenje ništavilom nije, takođe, smisao »podzem- ha«, tajna sado-mazohizma »opsednutih«? Zar se Projd,

u svojim metapsihološkim konstrukcijama, ne poziva na jedan nagon ništavila da bi objasnio duševni život? Zar Niče nije kušao sve vrtoglavice, zar se nije uputio provalijom da bi je pobedio, zar nije svetim besom razaranja hteo da povрати mlađu njenu uznošljivu moć, a zatim, proglašavajući jednim beskrajan slobodnim dekretom veličinu rdavog života, da joj povрати radosni pesimizam, ples i smieh iznad ništavila? A smrtonosna čistota Boderova, začaranosti Remboove, nadrealizam — pokušaji da se Duh stvori starim zločinima protiv Duha —, ne svedoče li, poetski, o vezi između sloboda i smrti, između apeurda, iracionalnog, i svake fascinacije, svakog paroksizma? Izgleda da se metafizika, poezija, psihologija, demonstrativno približavaju. Izgleda da više, neempirijsko saznavanje, može da bude samo jedno istraživanje ponora...

Šta ostaje dakle od antičke avanture i od apetita za bićem? Jednim obrtom ironije, izgleda da je ova velika ljubav za Supstancu ostavila samo bleđi trag, sasvim različit od njenih ambicija, jedan sasušeni ustroj: logiku, teoriju nužnog, oblik nauke, ali tako prazan da je potrebno pipkavo iskustvo da bi mu se dao sadržaj, a onda se pojavljuju »nauke« (a ne Nauka), razbijene, rasute, pune spornih pretpostavki. Logika, dokaz smrti bića i života ne-bića, toliko je prazna; logika, biće, stvarno, eto to su neprijatelji... Dvovaljanost je u osnovi života, oštrina i kretanje života. Ništavilo jeste i biće je biće za ništavilo (Hajdeger). Svest se rađa iz patnje i očajanja. Radost je gorčina, ljubav je mržnja a mržnja ljubav. Ljubav je život postaje opčinjavanje smrću. Optimizam je nedišljiv, banalna svest. Za metafiziku ništavila (jedinu prisutnu metafiziku; zvanična filozofija samo je smešni eklektizam, istorizam bez načela, izopačeni racionalizam i teologija) sukobi između duše i sveta večiti su, a naročito onaj veliki razdor pun kidanja: sukob između bića i ne-bića. Klasični stav — ublažavanje sukoba — ova metafizika zamenjuje antinomičnim stavom: sukobi nemaju rešenja.

*

Šta moram da mislim ako, tražeći jednu živu i uznošljivu doktrinu, a odbijajući izvesne oblike života (porodicu, uživanja, vlast, takve kakve sam ih doživeo), ne smatram da je uzastopno ili globalno odbacivanje svih oblika jedina sloboda? Nalazeći se pred jednim svetom u raspadanju, šta moram da mislim ako hoću sliku celine? I, ako, ne samo iz dobrote, zdravlja, čovečnosti (pojmovi sumnjivi metafizičari ništavila!), već spontano i zato što sam takav, ne vidim u zebnji, u sado-mazohizmu, u narcizmu, egzaltacije i paroksizme? Ako još imam apetit za bićem, za saznanjem, za stvarnim? Da li je još moguće, u izra-

zima koji nisu izgubili vrednosti, postaviti problem čovekovog bića?

Hegel nije otkrio ono negativno, protivurečnosti i sukobe. »Dijalektički trenutak«, nastup svake misli koja, zauzevši stav koji ona hoće da bude definitivna, biva prinuđena da ga napusti, da vodi računa o drugoj stvari — drugi izraz, antiteza — i da opovrgne svoju polaznu tačku, taj trenutak nalazi se u svim metafizikama. Genijalni podvig Hegelov bilo je otkriće Trećeg izraza (»spekulativni trenutak« u hegelijanskoj terminologiji) koji nije ni prvi ni drugi izraz, ni klaćenje između jednog i drugog, ni njihova zbrka, ni njihova opozicija, već kretnost koje ih rađa, prožima, prevazilazi (sinteza). Sam hegelizam prikazuje nam se kao Treći Izraz koji izbegava po-
— koji prevazilazi ovaj sukob objašnjavajući ga.

Apsolutnog ništavila, ponora, ništavila očajanja koje se uvek obnavlja, nema. Njegova misao samo je jedno odsustvo, jedno ništavilo misli. Volja, sama iskidana i izmučena želja (Sehnsucht, Qual, u »Fenomenologiji«) uvek je želja da se bude. Međutim ništavilo postoji, ali relativno, u samom biću, kao kraj, granica, prelaz, odnos, posredovanje — kao početak druge stvari. Njegova misao samo je misao bića uopšte, usamljenog i »po sebi« čija se nedovoljnost i praznina odmah zapažaju — ništavilo. Negacija i razlika nešto su drugo nego afirmacija i istovetnost, ali one postoje samo kroz njih i u njima. Biće nije i ne — biće jeste, jedno u drugom i jedno kroz drugo. U misli kao i u stvarnosti, oni prelaze jedno u drugo, stavljaju se u pokret, ulaze u postajanje koje je treći izraz, koje je konac onog što jeste, pojava onog što nije bilo, ali je, međutim, bilo moguće, virtuelno, rađajući se na granici bića.

Za početnu i neposredno postavljenu afirmaciju, negacija je dakle početak novih određenja a ne čisto i prosto uništavanje. Negativnost je stvaralačka, »koren kretanja« (Hegel), »pulsacija života« (Iljič); razlika je obogaćenje. Nijedna misao, nijedna stvarnost ne može postojati »po sebi«, to će reći odvojena, jalova, nepomična u posedovanju bića, zaklonjena od postajanja. Svaka određena egzistencija u odnosu je s jednom drugom koja nije ona (Sein für anderes); ona je obavezna da učestvuje u celokupnom životu sveta, ona je prinuđena da iziđe iz sebe. Ono drugo — drugi izraz — isto je tako stvarno kao i ono prvo, i na istom planu, u istom delokrugu. Oni deluju jedno na drugo — uzajamno dejstvo. Nemoguće je, stoga, zastaviti se ovde; treba ići dalje. Svojim odnosom s afirmacijom — negacija se negira. U Trećem Izrazu, prvi izraz nalazi se

opet, ali obogaćen, određeniji, viši — jer su njegove granice uništene njegovom negacijom i negacijom negacije, jer je rešena protivurečnost koja ga je poticala van njega.

Misao ništavila samo je pretstava, još uvek apstraktna i prazna, o kretanju i beskrajnoj plodnosti. Metafizika ništavila zaustavlja pretstavu u njenom početku i kruži duh. Davati ništavilu značenje supstance, znači poricati Treći Izraz. Negativnost je prevazilaženje (Aufheben). Svaka misao, svaka stvarnost od života je pozvana da se prevaziđe, da se nadmeši i da završi da bi se opet našla u jednoj višoj stvarnosti koja ju obuhvata kao sadržaj, kao vid, kao ono što prethodi, kao uslov, kao trenutak.

A Treći Izraz upravo je taj koji čini »mišljivim« odnose i protivurečnosti. Uzeti usamljeno (umovanjem, putem metafizike), ovi izrazi prosto su apsurdni, jer su formalni i kruti. Ne vidi se više kako mogu biti drukčiji ako su spregnuti, razdijeljeni ako su sjedinjeni. Ne vidi se više kako se mogu radati i obrazovati, i kako je opozicija jedan odnos. Misao se klati; nju jedna suprotnost šalje drugoj, bez kraja; ova vrtoglavica zaustavlja se samo ako se, jednim samovoljnim i varljivim dekretom, utvrdi u jednoj potpuno jednostranoj i apstraktnoj fikciji. Metafizika ovekovečava sukobe ili ih opovrgava u jednoj suštini. U dijalektici, putem Trećeg Izraza, ovo bezoblično ili kruto kretanje opet preuzima istinitost svoga razvoja.

Dijalektički, sve protivurečnosti koje se obelodanjuju u misli i svetu (gde je sve polarizovano i pokretno), sva bića dakle s njihovim odnosima, njihovim međusobnim zavisnostima, njihovim međusobnim dejstvima, ulaze u misao i mogu biti zahvaćena u svom celokupnom kretanju. Kroz sve te suprotnosti (biće i negacija, istovetnost i razlika, kvalitet i kvantitet, središte i periferija, itd...) prolazi jedno ogromno stvaralačko postajanje, jedno prevazilaženje svih bezbrojnih oblika bića. Svugde se iz dejstva suprotnosti rađa Treći Izraz koji je i sam, kad na njega dođe red, prevaziđen. Sudari činjenica, isprepletenost sila postaju Razum. Svet je uključen u ljudskoj svesti, a i postajanje i istorija. »Celina, zbir trenutaka stvarnosti, koja se u svom razvoju pokazuje kao nužnost« postaje shvatljiva. Dijalektički razum prevazilazi ograničene kategorije i odnose, koje je metafizičko umovanje osamilo i okrutilo: uzročnost, celishodnost, itd...

Ali metafizički demon još je držao Hegela. Jedna mutna mistična tradicija (koju su preuzeli neohegelijanci sa desnice) dolazila je do njega preko hrišćanstva i preko Šelinga, i pozivala ga da unapred, na teološki način, izraz postajanja postavi u jedan Duh. Bez sumnje Hegel više ne pokušava da magično,

u nepomičnosti bića, poseduje celinu sveta. On ne može više da zanemari mnogostrukost bića, njihovu istoriju, njihovo drastično uobličavanje. Međutim, osećanje da drži ključ sveta još ga ispunjava metafizičkim pijanstvom. On još hoće da se izjednači s bogom koga zamišlja, on hoće da spekulativno rekonstruiše svet. Hegel postavlja dakle metafizički Treći Izraz, i stvara objašnjivački sistem sveta: jednu veliku krutu zgradu s trougaonom armaturom, Neobična arhitektura: subjektivni duh, objektivni duh, apsurdni duh — logika, priroda, istorija, itd...

Od trenutka kada se zatvara u sistem, hegelijanizam unosi u sebe protivurečnost. On mora da polaže računa svojoj sopstvenoj kritičkoj metodi! U trenutku kad proglašava da je ono apsolutno samo celokupnost odnosa i da je ono što je stvarno: kretanje — misleno i »involutivno« kretanje, ali kretanje koje se uvek ponovo rađa —, on utvrđuje to stvarno u jednom nizu idealnih definicija; on daje sebe kao zaključak istorije. U trenutku kad se trudi da ništa ne ostavi van sebe, on napušta praksu, delatnost, istoriju koja se razvija posle proglašenja sistema, a isto tako i naučno saznavanje njenih napredaka. Svet je uključen u svesti — ali ova svest je lažna, ona se ukrutila u posmatranju jednog jedinstvenog trenutka, spekulativnog trenutka, suprotno svom vlastitom viđenju celokupnog kretanja. Duh se stavlja van delatnosti, beži, ostavlja praksu slepim silama koje ne zna. Kretanje se svodi na kretanje koje je unutar duha; protivurečnost ostaje u suštini logična, ostaje odnos koji se a priori može odrediti između pojmovno postavljenih izraza. Stari elementi metafizike bića opet se kradomice javljaju: spekulativni subjekt i objekt, koji nisu živ i delatan čovek u živoj prirodi, i njihovi praktični odnosi. Ono »stvarno« koje Hegel teži da rekonstruiše, on čini nepomičnim ovekovečavajući ga, a to je ono stvarno u njegovom vremenu i njegovoj sredini. Treći Izraz uzima, u krajnjoj analizi, i praktično, oblik pruske Države i zvanične religije. Metafizičar ih postavlja unapred, kao rezultate svoje izgradnje, svog nepomičnog kretanja, koje on proglašava božanskim jedinstvom odmora i plodnosti!

Hegelijanski svet još uvek je dakle svet metafizičara Hegela rođen iz njegovog mozga i iz metafizičke ambicije koju je pokušao da spasi od svoje sopstvene duhovne težnje. Odgovor takvog sveta na zahteve, na pitanja misaonih bića, koja imaju svojih obaveza prema životu, ne može da zadovolji. Taj hegelijanski svet traži od njih, kao i sve stare dogme, potčinjenost, asketstvo, odricanje od njihovih iskustava i njihovih životnih problema. Hegel mi kaže da je drama Duha, koja se gubi u nepomičnosti i istoriji, i opet se nalazi u hegelijanskom sistemu, dra-

ma moga duha i mog bića uzeta u svom univerzalnog smislu. Izvesni delovi ove fenomenologije dodiruju me, pogađaju me u osetljivu tačku (gospodar i rob — nemir neostvarenog bića) i svedoče o istini koja je sadržana u sistematskom omotu. Ali kozmička premetavanja ovog Duha van mene su. Ono što me sprečava da živim, ono što tragično otuđuje moj život, ne iščezava putem magične vrline hegelijanizma. Ako u njoj i nalazim jedan izraz svoje želje za životom, ne nalazim u njoj svoje iskustvo. — Spotičem se o neprijateljske sile, o strana bića, o tiranije. Da li su ta bića strana, da li su te sile neprijateljske zato što je to jedno gledište mog duha? Da li je dovoljno biti svestan neprijateljstva »kao takvog«, pa da se to neprijateljstvo ukine? Da li je dovoljno da se promeni izgled jednog nepodnošljivog sveta, pa da ga se oslobodimo? Ovo praktično merilo osuđuje Hegela; on ne drži svoja obećanja. Njegov metafizički spiritualizam još je težak i naivan. On ne veruje u spoljašnji svet — a mi imamo i suviše mnogo razloga da u njega verujemo! Hegelijanizam nije jedno rešenje. Uprkos sjajnim freskama, on je jedna burleskna skela, jedan put u zemlju teoloških preganjala. Na njega se obraćamo da bismo našli jedan put i jedan život, a on se pokazuje kao dogma koja pritište. I on sam, kao sistem, sadržava i preproizvodi odnos gospodara i roba, odnos koji je hteo da nadmaši. On je samo jedan konačni objekt.

Međutim, čim se konstatuju protivurečnosti koje cepaju dušu i sukobi sveta, Treći Izraz ostaje jedini put. On je sama ideja jednog ishoda, jednog rešenja. Dijalektika sadržava smisao bića — ako takvog smisla ima.

Ostaje još jedna mogućnost: teranjem do kraja unutarnjih protivurečnosti hegelijanizma, davanjem sve oštine sukobima između metafizike i dijalektike, između istorije i sistema, između onog što je živo — stvarno i spekulativnog duha — razbiti, prema ovim prelomnim linijama, hegelovski sistem, i prevazići ga. Osloboditi njegovu sadržinu, osloboditi dijalektiku obogaćujući je saobrazno samom poimanju kretanja čiju je teoriju Hegel pokušao...

(Svršće se.)

Anri Lefebvre.

(S francuskog Alk.)